

ЗБОРНИК НАРОДНОГ МУЗЕЈА – БЕОГРАД
RECUEIL DU MUSÉE NATIONAL A BELGRADE

XXII / 1

АРХЕОЛОГИЈА
ARCHÉOLOGIE

СЕПАРАТ / SEPARATION

НАДЕЖДА М. ГАВРИЛОВИЋ

ФУНЕРАЛНА СИМБОЛИКА ГЕНИЈА ГОДИШЊИХ ДОБА У РИМСКОЈ УМЕТНОСТИ:
БРОНЗАНА СТАТУЕТА ГЕНИЈА ИЗ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

NADEŽDA M. GAVRILOVIĆ

FUNERARY SYMBOLISM OF THE GENII OF THE SEASONS IN ROMAN ART:
A BRONZE STATUETTE OF A GENIUS IN THE NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE

НАРОДНИ МУЗЕЈ
БЕОГРАД

MUSÉE NATIONAL
A BELGRADE

2015

Надежда М. ГАВРИЛОВИЋ
Археолошки институт у Београду

ФУНЕРАЛНА СИМБОЛИКА ГЕНИЈА ГОДИШЊИХ ДОБА
У РИМСКОЈ УМЕТНОСТИ:
БРОНЗАНА СТАТУЕТА ГЕНИЈА ИЗ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Апстракт: Бронзана статуета младића у оријенталном оделу из Римске збирке Народног музеја у Београду приказује генија зиме као фригијског бога Атиса. С обзиром на ретке приказе персонификације зиме као Атиса у статуарној форми, фигурина младића је врло значајна за анализу и интерпретацију иконографије, стилских одлика, али превасходно функција ове врсте представа. Сагледавањем аналогија с представама генија зиме као бога Атиса на римским мозаицима и саркофазима из III и IV века н.е., пружено је ново тумачење бронзане статуете из Народног музеја.

Кључне речи: Атис, геније зиме, статуа, саркофаг, мозаик, фунерални, есхатолошки, централни Балкан

У корпусу археолошког материјала с представом малоазијског бога Атиса, својим изгледом неуобичајеним за поменуто божанство привукла нам је пажњу бронзана статуета непознате провенијенције, из Римске збирке Народног музеја у Београду (сл. 1).¹ Фигура представља наог младића у стојећем ставу, са ослонцем на левој ноzi, док је десном ногом благо искорачио напред. Недостају оба стопала фигуре. На глави младића се налази фригијска

1 У питању је бронзана статуета непознате провенијенције, пронађена у области римског лимеса у Подунављу, чија висина износи 9,3 cm и која се налази у Народног музеју у Београду (инв. бр. 2712/III).

Сл. 1 Бронзана статуета генија зиме као бога Атиса, из Народног музеја у Београду (према: Величковић 1972: кат. 91, сл. 91)

Fig. 1 Bronze statuette of the Genius of Winter as the god Attis in the National Museum, Belgrade (after: Veličković 1972: Cat. No. 91, Fig. 91)

капа, чији крајеви са обе стране покривају уши младог мушкарца и падају на његова рамена. Коса је уређена у подигнуте коврџе, које окружују обло лице са пажљиво обликованим цртама – округлим очима са назначеним зеницама, малим носем и образима карактеристичне младалачке пуноће (коса, очи, коврџе итд. су изведени гравирањем и цизелирањем). Тело младића је такође моделовано са пажњом, једино су бокови помало наглашени и феминизирани. Десна рука младог мушкарца је подигнута у висину рамена и у њој он држи мању животињу, зеца или патку (по мишљењу М. Ј. Вермасерена, могуће је да је у питању риба, Vermaseren 1989: 113, n. 378). У левој руци, спуштеној поред тела, назире се део пастирског штапа – *pedum-a* (?), чији гоњи део недостаје (по мишљењу М. Ј. Вермасерена, у питању није педум, већ можда нож). М. Величковић тумачи бронзану фигуру младића као представу бога Атиса, највероватније импортовану са Блиског истока током II или III века н.е. (Величковић 1972: 62, бр. 91, сл. 91). У својој докторској тези о култној бронзаној пластици у римским провинцијама на северном Балкану, М. Ружић такође претпоставља да је реч о фигури фригијског бога Атиса (Ružić 2006: 257, kat. 332).

Упустивши се у иконографску анализу бронзане статуете из Народног музеја, врло брзо смо дошли до закључка да она нема директне иконографске аналогije са до сада познатим представама Атиса,² на којима је бог често

2 Фригијско божанство Атис је највероватније најпре представљало једног од малоазијских богова вегетације и плодности (на шта указују и његови атрибути, сиринкс, фрула и пастирски штап), да би од IV века пре н.е. прве иконографске представе бога почеле да се појављују на простору Грчке, где је поштован као пратилац богиње Кибеле, доцније римске богиње Магне Матер. Мит о Атису је познат из дела античких писаца Херодота, Диодора са Сицилије, Пausаније, Овидија, Арнобија и Сервија Хонората, али само по Овидијевим и Арнобијевим наводима Атис наставља живот након што је после самокастрирања издахнуо (Овидије пише да су из Атисове крви никле љубичице, док Арнобије наводи да коса бога непрекидно наставља да расте, као и да се његов мали прст стално миче). Одатле и настаје веровање у ускрснуће бога након смрти, као и читав низ свечаности које славе живот, смрт и поновно рођење Атиса, од времена владавине цара Клаудија у периоду од 15. до 28. марта сваке године. Као и друге мистичне религије, метроачка религија и култови Магне Матер и Атиса су по својим идејама и ставовима привлачиле просечне Римљане, за разлику од култних радњи које су, у најблажем смислу, биле бизаран и непријатан приказ (фрнетично плесање, бичевање верника и свештеника култа, самоповређивање и самокастрација). Ипак, током II и III века, представе такозваног тужног или надгробног Атиса (*Attis tristis*, *Attis funerarius*) постају омиљен мотив на вотивним и надгробним споменицима широм Римског царства, управо услед симболике туге и жалости за покојником, али и наде дедиканта у ускрснуће после смрти и бесмртни живот пун уживања и среће. Током III и IV века, гностичка секта Насенијаца приписује Атису астралне карактеристике и симболику, те поред мотива зрака сунца, звезда и полумесеца у иконографији бога, постају популарна и веровања да је Атис „пастир звезда“, односно пастир душа

приказиван са различитим атрибутима (од којих је педум готово неизоставан), али не и држећи зеца, рибу или било коју животињу сличних димензија.³ С обзиром на прилично нејасну форму животиње у десној руци бронзане статуе из Народног музеја, изразили бисмо претпоставку да може бити и патка. Предмет у левој руци бога је исувише фрагментован да би се са поузданошћу тврдило да је педум (врло је могуће да је представљен и део дебље гране), па као аргумент за претпоставку да је реч о представи Атиса остаје само фригијска капа, која је била одевни детаљ карактеристичан и за малоазијске богове, као што су Митра, Јупитер Долихен, Сабазије, Мен итд., али и за друга полубожанства и смртнике (Парис, Ганимед, Каутес и Каутопатес). Стога смо се окренули разматрању могућности да уопште није представљен бог Атис, већ нека друга митолошка личност сличне иконографије, као што је геније годишњих доба, прецизније геније зиме.

У римској уметности, генији годишњих доба су најчешће приказивани као дечаци или младићи, са судовима или корпама пуним цвећа и воћа, обично држећи плен лова/риболова (патка, зец, риба), носећи на глави венац од цвећа, воћа или житарица карактеристичних за годишње доба које одређени геније представља.⁴ Тако је геније пролећа углавном приказиван са козом, ловачким псом, пауном, ластавицом и ружама, док је геније лета најчешће представљан са лавом, папагајем, препелицом и класјем пшенице. Персонификација јесени је приказивана са пантером, птицом пупавцем и гроздовима грождја, а геније зиме у пратњи вепра, како држи патку или зеца и са граном маслиновог дрвета. Персонификације годишњих доба се чешће појављују од II века н.е., при чему су углавном симболично одражавале идеју вечног циклуса живота и смрти, плодност и отелотворење *felicitas temporum*.⁵ Од раног II века н.е., генији годишњих доба се приказују и на почасним споменицима римских царева, у славу просперитета и мира које они обезбеђују,⁶ док у доцнијем периоду, током III и IV века, наравно у зависности од контекста у коме

умрлих, који их прати ка њиховом вечном боравишту и захваљујући чијој заштити оне досежу бесмртни живот (детаљније Gavrilović 2010).

- 3 Атис је најчешће приказиван са следећим атрибутима: пастирским штапом (педум), сирињском, тимпанумом, цимбалима, фрулом, шишарком, граном бора, нармом, љубичицама, пшеницом, рогом изобиља, корпом воћа, бакљом, а уобичајене животиње пратиоци су му пас, ован, јарац, коза и јагње.
- 4 У римској уметности, односно на фунералним рељефима и урнама, персонификације годишњих доба се најраније представљају од I века н.е., као младе девојке, што се може видети на примеру фрагментоване рељефне представе из гробнице Клодије Публије Либерте (*Clodia Publi Liberta*) из Рокађиоване (Rossagiovane), која се иначе и сматра настаријом познатом представом годишњих доба у фунералној уметности. Најранијим приказом персонификација годишњих доба као мушкараца сматра се геније на Трајановом тријумфалном луку из Беневента (117–120. година; Hanfmann 1951: no. 116, fig. 83, 84, 171, 216). Персонификације годишњих доба се на римским мозаицима углавном приказују у виду девојака/младих жена, а на саркофазима као младићи (Parrish 1979: 279).
- 5 П. Цанкер наводи да представе персонификација годишњих доба из периода ране владавине Хадријана носе идеју доношења дарова природе покојнику и његовог уживања у њима током целе године. Приказане у оквиру сцена са Нереидама и морским бићима или богом Дионисом и његовим тијасом, персонификације годишњих доба су симболисале срећу, изобиље и уживање у животу (Zanker 2012: 163–164, 256).
- 6 На новцу Хадријана, Антонина Пија, Фаустине Млађе и Комода, као генији годишњих доба су приказани Амори који плешу, са натписом *temporum felicitas* (Toynbee 1934: 217).

се јављају,⁷ поменути мотиви углавном симболишу веру у спасење, ускрснуће и вечни живот покојника (McCann 1978: 135–136).

Сцене са генијем зиме као нагим и гологлавим богом Атисом познате су од раног III века н.е.,⁸ док су од средине истог века фигуре генија зиме углавном одевене, са фригијском капом на глави.⁹ Као што се може видети на више римских теракота, статуета, саркофага и мозаика, геније зиме је до детаља представљан као малоазијско божанство: одевен је у отворену или затворену тунику (*tunica manicata*) и уске панталоне (*anaxyrides*), а на глави носи фригијску капу (сл. 2).¹⁰ На једном од најпознатијих касноантичких саркофага, такозваном саркофагу четири годишња доба из Дамбертон Оукс колекције, из прве половине IV века, геније зиме је у потпуности приказан као Атис, у отвореној туници (која открива гениталије и јасно имплицира чин самокастрације бога), са венцем од борових грана на глави и, вероватно, корпом, патком или зецом у десној руци (сл. 3).¹¹ Други, једнако занимљив саркофаг с представом генија зиме као бога Атиса пронађен је на античком локалитету Ампурија (Emporia) у Шпанији. Млади геније зиме одевен је у тунику са капуљачом, носи уске панталоне (*anaxyrides*) и дубоке ципеле. Иако обе руке младића, са атрибутима, недостају, М. Ј. Вермасерен претпоставља да се у једној руци свакако налазио пастирски штап педум. Саркофаг из Ампурије се такође датује у IV век.¹² Иконографске аналогije могу се пронаћи у предста-

7 Сцене са генијима годишњих доба на саркофазима (било са корпама цвећа и воћа у рукама или како стоје, као прави чувари покојника, поред врата гробнице) су симболична алузија на посете и понуде у воћу и цвећу, које живи доноси покојнику, као и на врт пун цвећа и стабала воћа, у којем се налазио гроб умрле особе. На мозаицима, међутим, персонификације годишњих доба углавном славе дарове природе, живот на селу и уживање у њему (сцене жетве, бербе воћа, лова итд.) (Zanker 2012: 163–164).

8 Најранија представа бога Атиса, тачније представе *Attis tristis*, са генијима годишњих доба, потиче са рељефа фунералног споменика породице Конкордија (*Concordii*), датованог у прву половину I века н.е. Доњи део споменика је украшен рељефном представом четири генија годишњих доба, који су са обе стране фланкирани са по једном фигуром тужног Атиса. Дакле, овај споменик је најранији познати пример заједничке представе бога Атиса и генија годишњих доба, али не персонификације зиме као бога Атиса (Vermaseren 1978: 86, no. 210).

9 Г. М. А. Ханфман претпоставља да претечу представа Атиса као генија зиме треба тражити у приказима персонификација месеца јануара или фебруара у римском календару, у слици фригијског дечака који пролива кишу из крчага (Hanfmann 1951: 240).

10 М. Ј. Вермасерен наводи да, поред стојећих представа генија зиме као Атиса, постоје и представе седећег Атиса као генија зиме, често са дечачким лицем (Vermaseren 1966: 20, 39–40).

11 Детаљан опис даје Ханфман, који наводи да се фигуре дечака као персонификације годишњих доба први пут појављују на Трајановом тријумфалном луку из Беневента. Саркофазии са представама персонификација годишњих доба превасходно потичу из Рима или његове непосредне околине, док су примерци пронађени ван Италије врло ретки. Мермерни саркофаг са представама персонификација годишњих доба из Дамбертон Оукс колекције је откривен у Риму и датује се у прву половину IV века. У питању је саркофаг чија предња страна садржи представе четири крилата генија: зиме, пролећа, лета и јесени. Генији пролећа и лета држе медаљоне са погрсјима мушкарца и жене, око којих је бордура од зодијачких симбола. Сваки од генија на глави има венац који симболизује годишње доба које геније представља – зима носи венац од борових грана, пролеће венац од ружа, главу лета краси венац од пшенице, а јесен носи венац од винове лозе. Атрибути које су генији годишњих доба држали у рукама недостају, али Ханфман претпоставља да су у питању корпе, зечиви и/или штап (Hanfmann 1951; Richter 1956: 19–22).

12 Ради се о саркофагу од белог мермера, пронађеном 1846. године, са представом персонификација годишњих доба у виду четири дечака. Први дечак с леве стране је геније зиме приказан у виду Атиса (García Y Bellido 1967: 60, n. 15; Vermaseren 1986: 77, n. 210).

Сл. 2 Представа бога Атиса
Fig. 2 Depiction of the god Attis

Сл. 3 Саркофаг с приказом четири годишња доба из Дамбертон Оукс колекције, с представом генија зиме као бога Атиса (према: Zanker 2012: 256, il. 228)
Fig. 3 The Season Sarcophagus in the Dumbarton Oaks Collection, with a depiction of the Genius of Winter as the god Attis (after: Zanker 2012: 256, Ill. 228)

вама генија зиме на *Бадминџон саркофају*¹³ и на саркофагу из Касела¹⁴ – обе фигуре су наге, полуогрнуте хламидом, са откритеним гениталијама, на глави имају венац, а у рукама патку и стабљику шаше, при чему на саркофагу из Касела фигура генија држи патку, а на десно раме му је наслоњена мотка. И на ова два саркофага, представе генија годишњих доба носе идеју уживања у животу и радости; у споју са богом Дионисом и његовим тијасом, персонификације годишњих доба славе живот и сва овоземаљска задовољства (вино, плодове природе, лов итд.), али истовремено подвлаче и идеју вечног трајања, бесмртног живота (Zanker 2012: 165-166). Но, ми бисмо се овде осврнули на географски и стилски нешто ближе иконографије генија зиме као Атиса, аналогне бронзаној статуети из Народног музеја: на мермерном саркофагу из Салоне налази се сцена са персонификацијама годишњих доба, где младићка фигура с леве стране представља генија зиме (сл. 4). Он је одевен у оријентално одело, са фригијском капом на глави, у десној руци држи малу животињу (патка, зец) за предње ноге, а у левој грану (Cambi 1960: 55-56; Medini 1981: br. 60). Други пример је акротериј на поклопцу саркофага, такође из Салоне, с

13 Саркофаг с представом Дионисовог тријумфа и четири годишња доба, познат као *Бадминџон саркофај*, слави тријумф бога Диониса, окруженог његовим тијасом и персонификацијама годишњих доба. Претпоставља се да представе годишњих доба на *Бадминџон саркофају* носе исту симболику као бог Дионис, божанство које овде симболише тријумф над смрћу, поновно рођење и вечни живот. Саркофаг се датује између 220. и 235. године (McCann 1978: 94-104).

14 Најближа иконографска аналогија саркофагу из Касела налази се на саркофагу из Бадминтона, са такође централном представом Дионисовог тријумфа и персонификацијама годишњих доба. Дионис седи на пантеру, држи тирс и сипа вино из кантароса у ритон који придржава бог Пан, а око њега остали чланови тијаса, ероти, различите животиње и генији годишњих доба. Иако врло сличне иконографије и стилских одлика као *Бадминџон саркофај*, саркофаг из Касела се датује у нешто ранији период, од 210. до 220. године (McCann 1978: 103).

представама генија зиме и генија јесени (сл. 5). Геније зиме је приказан као бог Атис, у оријенталној одећи, са граном у десној руци и корпом са воћем поред леве руке (Cambi 1960: br. 12; Cambi 2002: 166–167, sl. 255–256). Оба саркофага се датују у III век.¹⁵

Сл. 4 Саркофаг из Салоне, с представом генија годишњих доба (геније зиме као бог Атис) (према: Miletić i dr. 2014: sl. 6)

Fig. 4 Sarcophagus from Salona with a depiction of the Genius of Winter as the god Attis (after: Miletić i dr. 2014: Fig. 6)

Сл. 5 Акротериј саркофага из Салоне, с представом генија јесени и генија зиме као бога Атиса (према: Miletić i dr. 2014: sl. 7)

Fig. 5 Acroterium of the sarcophagus from Salona with a depiction of the Genius of Autumn and the Genius of Winter as the god Attis (after: Miletić i dr. 2014: Fig. 7)

Разлог за појаву генија зиме у римској уметности III и IV века, као малоазијског бога Атиса, како Ф. Кимон јасно образлаже, лежи у симболици личности самога Атиса – бога који умире и потом се поново рађа (Cumont 1942: 491). У складу са фригијским веровањем да бог Атис спава током зиме и да се буди током лета, у периоду римске владавине одржаване су свечаности *Hilaria*, током којих је слављено поновно рођење и нови живот Атиса (Graillot 1912: 131–133). Р. Туркан се у начелу слаже са поменутиим тумачењем, додајући, међутим, да би се, услед Атисове симболике ускрслог бога, пре очекивало да он представља генија пролећа него генија зиме.¹⁶ У погледу различитих мишљења више аутора о симболици коју је Атис, као геније зиме, имао на римским

15 Овде треба поменути и фрагментовану мермерну скулптуру генија зиме, пронађену у Београду, која иако није иконографска аналогија бронзаној статуети из Народног музеја, дели одређене стилске сличности са њом. У питању је представа наог крилатог дечака, са крзеном капуљачом на глави и корпом са две патке у десној руци. Скулптура генија зиме из Београда се датује пред крај III века и очигледна сличност у погледу црта лица (окруто лице окружено коврцама, пуни образи, бадемасте очи итд.) и обликовања тела са бронзаном статуетом из Народног музеја се не може оспорити. За детаљније погледати Срејовић и Цермановић-Кузмановић 1987: 179, 75, сл. 75

16 Р. Туркан претпоставља да су узрок представљања генија зиме као Атиса на римским саркофазима из III века н.е. могле бити две чињенице: или је дошло до одређене забуне при имитирању предлогака из књига узорака по којима су копиране представе генија зиме или је приказивање генија зиме као Атиса одражавало религиозна веровања Римљана у III веку (Turcan 1996: 69). Занимљив детаљ је приказ генија јесени на саркофагу из цркве Св. Сесилије (St. Cecilia) у Риму, који је одевен у оријенталну одећу попут Атиса и држи грожђе у рукама (Lawrence 1958: 289).

саркофазима, поменућемо нека од најзначајнијих: Ф. Кимон је веровао да је основна симболика Атиса као генија зиме вера у поновно рођење покојника и његов нови, вечни живот (Cumont 1942: 489). Ханфман, међутим, претпоставља да су представе генија зиме као Атиса настале грешком, услед забуне и замене лика малоазијског бога са ликом бога Адониса или чак, можда, Ганимеда (Hanfmann 1951: 240-241). А. Румпф сматра да за претпостављену иконографску и симболичну везу генија зиме и Атиса нема никаквог основа јер „ниједан од типичних Атисових атрибута (педум, тимпанум, цимбале, шишарка) није познат са досадашњих представа генија годишњих доба на саркофазима“.¹⁷ Али, у даљем разматрању, он не оспорава да се евентуална симболика генија зиме као Атиса може односити на повезаност између јаловости малоазијског бога (чин самокастрације у митологији и теологији култа овог божанства) и годишњег доба које је у питању (Hanfmann 1951: 178). Ђ. Сфамени Гаспаро верује да прикази генија зиме као Атиса представљају појаву сличну представама тужних или надгробних Атиса (*Attis tristis*, *Attis funerarius*) на фунералним споменицима из римског периода, с обзиром да имају исту симболику митолошке личности која није умрла већ заспала и мирује, аналогно „сну“, односно мировању вегетације током зимског периода (Sfameni Gasparro 1985: 93-94).

Р. Туркан донекле коригује претпоставке Ф. Кимона, верујући да представе генија годишњих доба на саркофазима (заједно са мотивима винове лозе, рога изобиља, корпи са сезонским плодовима итд.) оличавају симболику поновног рођења и вере у нови, оноземаљски живот, што у контексту приказа генија зиме као бога Атиса само наглашава поменуто симболично значење.¹⁸

Мишљења смо да претходно наведеним претпоставкама треба додати кратак екскурс о вишезначној природи култа бога Атиса и симболици божанства, која од I до IV века постаје све комплекснија. Наиме, превасходно хтонско божанство, чији је лик на фунералним споменицима имао апотропејску димензију, током III и IV века под утицајем учења филозофских школа која му придодају различите особине, Атис добија и есхаголошку функцију – постаје симбол душе покојника која се, идентификујући се са фригијским богом, поново рађа и стиче бесмртност.¹⁹ Божји атрибут – пастирски штап – сада добија ново значење јер, по гностичкој доктрини из касне антике, Атис је „пастир звезда“, односно душа умрлих, које води у вечно боравиште и тамо

17 Што и није тачно јер се генији зиме представљени као Атис често јављају са пастирским штапом. А. Румф наводи још примера и закључује да тзв. Атис – геније зиме није малоазијски бог (односно нема његову симболику), већ се једина сличност између Атиса и генија зиме уочава у истоветној одећи коју оба младића носе; за детаљније погледати Rumprf 1954: 176-179.

18 Разматрајући досадашња тумачења генија годишњих доба на представама са римских саркофага, Р. Туркан подвлачи, по њему неосновану, критику мишљења Ф. Кимона, понајвише засновану на занемаривању закључка Ф. Кимона да је *Барберини саркофаг* највероватније хришћански. Р. Туркан даље наводи да, уколико је и поменути саркофаг хришћански, то уопште не искључује симболику генија годишњих доба као симбола ускрснућа и радовања новом животу – напротив, око 350-370. године, када је *Барберини саркофаг* вероватно и настао, хришћанство још увек није чврсто усталичено у римском друштву и користи, у уметности устаљене, широко популарне паганске мотиве (Turcan 1966: 595-598).

19 Епиграфски и археолошки споменици метроачког култа из III и IV века, али и дело римског бискупа Хиполита *Philosophumena* или *Побијање свих јереси*, из кога сазнајемо о уверењима гностичке секте Насенијанаца, потврђују акцентовану симболику Атиса као соларног и целестилног божанства (Lancellotti 2002: 119-125).

заувек брине о њима. Дакле, поред већ постојеће природе бога вегетације, симбола годишњих циклуса и хтонског божанства, пратилац Магне Матер добија и есхатолошки карактер, а у IV веку и јасну функцију соларног бога. У III и IV веку, метроачка религија верницима пружа нову визију о вечном животу душа умрлих, које одлазе на небо и придружују се бесмртним боговима, и из тог разлога сматрамо да и представе генија зиме као Атиса не треба тумачити површно, тек као симболе наде у живот после смрти, већ као симболе фунералне уметности, који можда преузимају неке особине *Аџиса Плајџоникуса* из неоплатоничарских учења, о којима сазнајемо из дела Салустија и цара Јулијана.²⁰ У том контексту је значајно поменути сребрни тањир из Парабијага (Parabiago), са фигурама Магне Матер и Атиса у квадриги, које окружују ликови различитих божанстава, али и четири генија годишњих доба (сл. 6). Ова представа сложене иконографије, из IV века, јасно показује астрални и сотериолошки аспект божанстава метроачког култа, понајпре у контексту повезаности функција Магне Матер и Атиса са идејом о бесмртности душа покојника након смрти.²¹

Сл. 6 Сребрни тањир из Парабијага, с представом Магне Матер и Атиса у квадриги и четири генија годишњих доба (према: Ezquerra 2008: 448, pl. 5)

Fig. 6 Silver plate from Parabiago with a depiction of Magna Mater and Attis in a quadriga and the four geniuses of the seasons (after: Ezquerra 2008: 448, Pl. 5)

- 20 Мисли се, наравно, на представе генија зиме као Атиса датоване у III и IV век. Различитим метафорама, и Салустије и цар Јулијан објашњавају да је бог Атис створитељ свега и да, као симбол победе над смрћу, означава бесмртност и астралну вечност обећану онима који буду следили бога (Graillot 1912: 539-541; Turcan 1996: 72-73). За време краткотрајне владавине цара Јулијана, култ Магне Матер и Атиса доживљава поновну ренесансу, што се види из царевих неоплатоничарских ставова изражених и у *Химни мајци бојова*, написаној после посете храма богиње у Песинунту (Smith 1995: 37, 159-163).
- 21 Сребрни тањир из Парабијага је пронађен у оквиру римске некрополе на локалитету Парабијаго, у околини Милана, 1907. године. На њему се налази прилично сложена и јединствена представа различитих божанстава: централни део заузима приказ Магне Матер и Атиса у квадриги, праћених од стране три корибанта. С десне стране је наг младић који држи зодијачки круг, унутар кога се налази Еон – персонификација цикличности времена. Ту је и приказ змије која се обмотала око обелиска. При врху тањира су Сол са Фосфором и Луна са Хеспером, у својим кочијама, а при дну тањира су прикази четири ерота који персонификују годишња доба, две речне нимфе, Телус, Нептун и Тетија (Ezquerra 2008: 73; Cohen 2014: 17-19). Треба поменути и мишљења о датовању тањира из Парабијага у ранији период, односно II век н.е. (Vermaseren 1966: 27-30).

Уколико се вратимо разматрању о бронзаној статуети из Народног музеја, можемо са приличном сигурношћу закључити да је у питању представа генија зиме као Атиса, а не самог бога Атиса. То потвђује непостојање директних иконографских аналогија са до сада познатим представама бога Атиса (на којима божанство у једној руци држи зеца или патку, а у другој пастирски штап), као и врло очигледне сличности статуете из Народног музеја (округло дечачко лице, начин чешљања косе у коврце, пуначко моделовано тело, представа зеца или патке у руци итд.) са нама познатим приказима персонификације зиме. Предложено тумачење би било додатно подржано иконографским сличностима између бронзане статуете и представа генија зиме као Атиса на више римских саркофага, и то у контексту стилских одлика и атрибута који се налазе у рукама приказаних фигура – најчешће су у питању зец, патка и педум, односно грана маслине (Richter 1956: 19–20).

У складу с претходно написаним, предложени период настанка бронзане статуете из Народног музеја, II–III век,²² бисмо сузили на време од средине до краја III века, када се генијима зиме приказиваним као Атис придодaje фригијска капа.

Бронзана статуета генија зиме као Атиса из Римске збирке Народног музеја у Београду представља врло значајан археолошки прилог тумачењу римских религиозних веровања у III веку н.е., с обзиром да повезивање годишњих доба са иконографијом бога Атиса није често. Поред тога што указује на добро познавање иконографије метроачког култа, бронзана статуета генија зиме као Атиса упућује и на есхатолошку и астралну димензију бога, коју геније годишњег доба преузима. Аналогије са другим познатим представама генија зиме као бога Атиса дозвољавају претпоставку о фунералном карактеру статуете (као гробни прилог). С обзиром на начин обраде задње стране фигурине, постоји могућност да је била употребљена и као аплика. Но, независно од претпостављене функције, њена хтонска, есхатолошка и сотериолошка симболика је више него јасна – геније зиме приказан као Атис представљао је наду у вечни живот, ускрснуће после смрти, уживање, слављење и срећу у онеземаљском животу и бесмртност.

---

22 Датовање по М. Величковићу (Величковић 1972: 62).

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES:

Величковић, М. 1972

Римска сивна бронзана илацифика у Народној музеју, Београд: Народни музеј.

Vermaseren, M. J. 1966

The Legend of Attis in Greek and Roman Art, Leiden: Brill.

Vermaseren, M. J. 1978

Italia – Aliae provinciae, in: *Corpus Cultus Cybelae Attisique* (CCCA) IV, EPRO 50/4, Leiden: Brill.

Vermaseren, M. J. 1986

Aegyptus, Africa, Hispania, Gallia et Britania, in: *Corpus Cultus Cybelae Attisique* (CCCA) V, EPRO 50/5, Leiden: Brill.

Vermaseren, M. J. 1989

Germania, Raetia, Noricum, Pannonia, Dalmatia, Macedonia, Thracia, Moesia, Dacia, Regnum Bospori, Colchis, Scythia, in: *Corpus Cultus Cybelae Attisique* (CCCA) VI, EPRO 50/6, Leiden: Brill.

Gavrilović, N. 2010

Kultovi maloazijskih i sirijskih božanstava u rimskim provincijama na centralnom Balkanu, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Garcia y Bellido, A. 1967

Les religions orientales dans l'Espagne romaine, EPRO 5, Leiden: Brill.

Graillot, H. 1912

Le culte de Cybèle, mère des dieux à Rome et dans l'empire Romain, Paris: Fontemoing.

Ezquerro, J. A. 2008

Romanising Oriental Gods: Myth, Salvation and Ethics in the Cults of Cybele, Isis and Mithras, Leiden: Brill.

Zanker, P. 2012

Living with Myths: The Imagery of Roman Sarcophagi, Oxford: Oxford University Press.

Lancellotti, M. G. 2000

The Naassenes: a Gnostic identity among Judeism, Christianity, classical and ancient Near Eastern traditions, Münster: Ugarit-Verlag.

Lancellotti, M. G. 2002

Attis, Between Myth and History: King, Priest and God, Leiden: Brill.

Lawrence, M. 1958

Season Sarcophagi of Architectural Type, *American Journal of Archaeology* 62, No. 3: 273-295.

Medini, J. 1981

Maloazijske religije u Dalmaciji, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru.

Miletić, I. i dr. 2014

Tužni istočnjak na rimskim nadgrobnim spomenicima s hrvatskog povijesnog prostora, Zavod za hrvatsku povijest 46, Zagreb: Filozofski fakultet.

McCann, A. M. 1978

Roman Sarcophagi in the Metropolitan Museum of Art, New York: Metropolitan Museum of Art.

Parrish, D. 1979

Two Mosaics from Roman Tunisia: An African Variation of the Season Theme, *American Journal of Archaeology* 83, No. 3: 279-285.

Richter, G. M. A. 1956

Catalogue of Greek and Roman antiquities in the Dumbarton Oaks Collection, London: Dumbarton Oaks.

Ružić, M. 2006

Kultna bronzana plastika u rimskim provincijama severnog Balkana, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Rumpf, A. 1954

Review: The Season Sarcophagus in Dumbarton Oaks by G. M. A. Hanfmann, *American Journal of Archaeology* LVIII: 176-179.

Smith, R. 1995

Julian's Gods. Religion and philosophy in the thought and action of Julian the Apostate, London-New York: Routledge.

Срејовић, Д. и Цермановић-Кузмановић, А. 1987

Римска скулптура у Србији, Београд: Српска академија наука и уметности.

Sfameni Gasparro, G. 1985

Soteriology and Mystic Aspects in the Cult of Cybele and Attis, Leiden: Brill.

Toynbee, J. M. C. 1934

The Hadrianic School: A Chapter in the History of Greek Art, Cambridge: Cambridge University Press.

Turcan, R. 1966

Les sarcophages romains a representations dionysiaques. Essai de chronologie et d'histoire religieuse, Paris: E. de Boccard.

Turcan, R. 1996

The Cults of the Roman Empire, Harvard: Wiley.

Hanfmann, G. M. A. 1951

The Season Sarcophagus in Dumbarton Oaks I, II, Harvard: Harvard University Press.

Cambi, N. 1960

Personifikacija godišnjih doba na spomenicima Salone, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 62: 55-76.

Cambi, N. 2002

Antika, Zagreb: Naklada Ljevak.

Cohen, S. 2014

Transformations of Time and Temporality in Medieval and Renaissance Art, Leiden:
Brill.

Cumont, F. 1942

Recherches sur le symbolisme funéraire des Romains, Paris: Geuthner.

FUNERARY SYMBOLISM OF THE GENII OF THE SEASONS IN ROMAN ART:
A BRONZE STATUETTE OF A GENIUS
IN THE NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE ¹

SUMMARY

An iconographic and stylistic analysis of a bronze statuette of a youth in Oriental garments in the Roman Collection of the National Museum in Belgrade has demonstrated that this is not a depiction of the god Attis, as assumed in earlier literature, but of one of the personifications of the seasons – the Genius of Winter portrayed as the god Attis. The bronze statuette is of a youth wearing Oriental garments and a Phrygian cap, with animal attributes (duck, hare?) and fragments of a shepherd's crook (tree branch?) in his hands. The above attributes are not frequent in depictions of the god Attis, but are common in the portrayals of the Genius of Winter as the god Attis. The earliest depictions of the Genius of Winter as the God Attis are dated to the early 3rd century AD and have so far been known from several mosaics and sarcophagi and a small number of statuettes. A scrutiny of the analogous depictions on a sarcophagus in the Dumbarton Oaks Collection and the sarcophagi from Ampurias, as well as those from Salona and a silver plate from Parabiago, has led to the conclusion that the bronze figurine in the Roman Collection in Belgrade has a funerary character. Given the rarity of statuettes depicting the Genius of Winter as Attis, the statuette in the National Museum represents an important find in the context of symbolic representations of the chthonic, eschatological and soteriological character of the mystical Phrygian deity, whose appearance and functions are assumed by the Genius of Winter.

---

1 This article is a result of my work on the project, *Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилној и војној карактера у римским провинцијама на тлу Србије* (број 177007) [Romanisation, urbanisation and transformation of urban centres of civilian and military character in the Roman provinces in the territory of present-day Serbia (No. 177007)], of the Ministry of Education and Science of Serbia.

